

проф. др **Ксенија Кончаревић**
Православни богословски факултет
Универзитета у Београду
Катедра за филологију
kkoncarevic@bfspc.bg.ac.rs

Проповед као жанр сакралне комуникације: Лингвистички и лингводидактички аспекти

Сажетак: Рад* представља покушај комплексног сагледавања екстралингвистичких и интралингвистичких обележја жанра проповеди у руском књижевном језику (на материјалу дела најистакнутијих проповедника из XIX и XX в.) са посебним указивањем на његова дистинктивна својства у односу на обележја других сакралних жанрова. Спроводи се инвентаризација најмаркантнијих фонетско-прозодичких, лексичких, морфолошких и синтаксичких средстава која конституишу језичко-стилски израз проповеди, као и средстава њиховог композиционог обликовања. Предочавају се и апликативне димензије разраде ове проблематике, пре свега у русистичкој лингводидактици – таксономија циљева и задатака и разрада начела селекције и презентације материјала проповеди у теолошком образовном профилу.

Кључне речи: Лингвостилистика, теолингвистика, проповед, руски књижевни језик, настава језика струке.

У једној претходној публикацији (Кончаревић 2012), излажући типологију сакралних жанрова и предлажући њихову класификацију по критеријуму места које заузимају унутар сакралног функционалностилског комплекса, за жанр проповеди констатовали смо да представља један од најзначајнијих, „језгрених“ жанрова сакралне комуникације. У већини до сада предложених класификација у славистичкој лингвостилистици она је и издвојена као засебан жанр. По једној од првих таксономија, која припада О. А. Прохватиловој, као критеријум за уврштање жанрова у примарне или секундарне узет је њихов значај и фреквентност у комуникацији која се остварује у сакралној сфери (у језгреним жанровима, тако, уврштене су само проповед и молитва) (Прохватилова 1999: 27). Н. Б. Мечковска, са своје стране, унутар литературе конфесија базираних на постојању канона, издваја: жанр самог канона (у хришћанству – библијског, у јудаизму – канона Танаха, у исламу – Кур’ана), као примарни, и друге, изведене, одн. секундарне жанрове - жанр сакралних текстова који се могу назвати предањским (патристичка литература, „Галмуд“, „Суна“ и кадиси), жанр исповедања вере (нпр. ороси васељенских сабора, катихизиси), богослужбени жанр, жанр мистичко-езотеријских текстова, затим ту-

* Рад је израђен у оквиру пројекта Православног богословског факултета Универзитета у Београду под насловом „Српска теологија у XX веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, потпројекат „Славистичка истраживања у теолингвистици“, који финансијски подржава Министарство науке Републике Србије (евиденциони број пројекта 179078).

мачења, интерпретације (толкования), проповеди, канонско-правне жанрове, жанрове „клерикалних списа“ из историографије и природословља те полемичких списа (Мечковская 1998: 149-171). И. А. Бугајова по критеријуму сфера употребе издваја жанрове Светог Писма (*ислам, молићива, њарабола, њосланица* и др.) као основне, језгрене, са којима су сви остали повезани тематски, аксиолошки, ситуативно и композиционо, затим богослужбене – химнографске (*акајџисџи, џројџар, кондак, икос, сџихџира, канон, молићива, служба Свейџоме*), хагиографске (*жџиџиџа, живоџџојџиси Свейџих, казивања о чудима*) и омитичке жанрове (*џројџоџев*), дидактичке („учительные“) (*џрџовно џисмо, џџумачење, џџракиџаџи*), административне (*зџџисници са седница црквених оџџана и оџџанизџиџа, документџи Собора, молбе уџџџене црквеној џерарџиџи, синогални и еџџарџиџски укази, џосланице*) и етикеџиџске жанрове (*формуле које се корисџе у унуџџарџрквеној комуниџациџи, нџџр. џоздрављања џџи сусреџу и на расџџанку, чесџиџиџања, уџџехе, саучеџиџа*)¹ (Бугаева 2005: 4-6, Бугаева 2008: 15-23). Иста ауторка поделу врши и по критеријумима генезе, функције и форме, издвајајуџи библиџске и небиблиџске, богослужбене и небогослужбене, литурџиџске и нелитурџиџске², усмене и писмене жанрове (Бугаева 2005: 7-8).

У пољској науци о језику типологији сакралних жанрова посвећен је низ истраживања. Прву класификацију сакралних жанрова понудио је још 1973. године И. Вјеруш-Ковалски, указујуџи на непостојање јасних критеријума на основу коџи би се могла спровести систематизџиџа жанрова у сфери језика сакрума. На основу функциџа тога језика овај аутор извршио је поделу на два основна жанровска комплекса – теориџски (теолоџски, аполоџетски, административно-црквени жанрови) и емоционално-доживљаџни (проповеднички и богослужбени жанрови) (Wierusz-Kowalski 1973: 9-10). М. Карплук, Ј. Самбор и И. Бајерова издвојиџе три групе сакралних жанрова везане за сфере њиховог функционисања – проповедништво, катихетску делатност и црквену документацију (Вајерова 1988: 21-44; Вајерова 1994: 11-17; Карплук, Самбор 1988). Ј. Мистрик диференџира катихетске жанрове, чиџа је функциџа јачање верских убеђења (светописамски, проповеднички текстови, катихезе) и конфесионалне жанрове, чиџа је функциџа манифестовање вере (личне – нпр. индивидуалне молитве, храмовне и текстове коџи прате процесџиџе) (Mistik 1992: 82-89). Поменуџе класификаџиџе, као што видимо, могу се применити на сакрални језик како *Pax Slavia Latina*, тако и *Pax Slavia Orthodoxa*. Уследиџе сериџа жанровских одређења коџа се одликују ужом конфесионалном усмереношћу и узимањем у обзир народног стваралаштва инспирисаног римокатоличком духовношћу. У том духу А. Вилкоњ идентификује а) жанрове инспирисане Новим Заветом (песме посвећене Блаженој Дјеви Марији, песме о крсним страдањима Христовим,

¹ Из класификаџије смо изоставили неке примере жанрова коџи се код Бугајове вештачки раздвајају, типа: *слово, бесеџа, џројџоџев*, или се истовремено уврштају у више категориџа, или смештају тамо где им није место (*исџоџесџи* као богослужбени омитички жанр).

² Напоменуџемо да је дистинџиџиџа између друге и треће категорије терминолоџски неоснована (термини *лиџџуриџски* и *боџослужбени* у теолоџској литератури користе се као синоними), а по инвентару наведених жанрова небудељива; између осталог, у богослужбене жанрове Бугајова увршта све жанрове коџи улазе у састав чина Литурџиџе, венчања, крштења, опела, парастоса, молебана са акаџистима, рукоположења, монашког пострига, да би акаџисте и молебана коџи се читају у разним приликама у другој класификаџији уврстила у нелитурџиџске.

божићне песме); б) апокрифе и хагиографске жанрове; в) паралитургијске песме, г) молитвене жанрове (Богородична литанија, часови, химне), д) фолклорне жанрове (коледарске и сличне песме), ђ) жанрове метафизичке и мистичке лирике, рефлексивне поезије и медитативне прозе, е) прагматичне жанрове (исповест) и ж) жанрове везане за пастирску делатност Цркве (проповеди, енциклике и др.) (Wilkoń 2002: 266-273). М. Макуховска у својој класификацији издваја а) проповед, б) молитву, в) верску песму, г) библијске жанрове, д) драмске жанрове и ђ) духовне посланице (Makuchowska 1995: 454-456). П. Кладочни се понудити свој систем жанрова – а) индивидуална молитва; б) заједничка молитва; в) проповед; г) папске енциклике; д) пастирске (духовне) посланице; ђ) духовне песме; е) парохијско обавештење; ж) пророштво; з) други профетски жанрови: хороскоп, казивање о виђењима и е) преводи текстова на којима се темељи хришћанска доктрина (Библија и др.) (Kładoczny 2004: 38), где нам се спорним чини издвајање преводних текстова у посебан жанр, раздвајање папских енциклика и посланица других адресаната (с обзиром на истоветност структуралних и лингвистичких параметара), као и питање може ли се хороскоп сматрати сакралним жанром. Украјински русиста А. К. Гадомски, под утицајем пољске литературе, уводи разграничење 13 жанрова (хагиографски текстови, духовна посланица, молитва, папска енциклика, преводи текстова нехришћанских религија, преводи текстова хришћанских религија, парабола, обавештење парохијанима, проповед, пророштво, други профетички жанрови (хороскоп, откривење, визија), духовна песма, сведочанство) (Гадомский 2008: 89-91), да би, фокусирајући се на православни ареал, списак употпунио и жанровима исповести, писмене инструкције, записника, хеортолошких текстова (Гадомский 2008: 92).

У лингвистичкој русистици, међутим, проповед је истраживана углавном фрагментарно, са основним фокусом на фонетско-прозодијске одлике њеног уобличавања. За досадашња истраживања овога жанра карактеристичан је стриктно интралингвистички приступ, док, по нашем мишљењу, анализа жанра проповеди нужно изискује и интердисциплинарност, односно повезивање лингвостилистичких чињеница и генерализација са теолошким спознајама, превасходно из домена еклисиологије и мисиологије. Поред тога, у свим овим испитивањима наглашена је фундаментална димензија, док она апликативна, везана за проблематику лингводидактичке и традуктолошке примене добијених резултата, изостаје.

У овом раду настојаћемо да истражимо проповед као један од језгрених жанрова у сфери сакралне комуникације на савременом руском језику са становишта њених екстра- и интралингвистичких и параметара. Настојаћемо да поставимо и образложимо релевантне истраживачке проблеме на једном са становишта лингвостилистике изразито релевантном, а до сада недовољно неистраженом подручју испитивања у фундаменталном аспекту, што подразумева анализу проповеди на руском језику са становишта њихових лингвистичких и документационих параметара, као што су типологија проповеди, карактеристике језичких средстава разних нивоа који учествују у обликовању остварења овога жанра, обележја за њих карактеристичних стилских изражајних средстава, као и композиција и обликовање структуралних елемената проповеди. Као корпус за истраживање користили смо оства-

рења најистакнутијих руских проповедника из XIX и XX века (в. *Извори*), водећи рачуна о књижевноестетичким квалитетима и језичкој узорности одабраних текстова. По овом критеријуму се наше истраживање знатно разликује од оних вршених у руској средини, где се анализа базирала углавном на аудиозаписима (дакле, неауторизованим и стилски неуобличеним верзијама) проповеди познатијих или мање познатих савремених духовника. Опредељење за овакав корпус у нашем раду проистиче управо из потреба лингводидактичког транспоновања структурно-композиционих и језичко-стилских одлика проповеди у настави руског језика за студенте теологије. Наиме, изграђивање не само преводилачке, него и комуникативне, а делимично и лингвокултуролошке компетенције у настави руског језика за теолошки образовни профил незамисливо је без упознавања са жанром проповеди, који налази потенцијално веома широку сферу примене и рачуна на масовност рецепције далеко израженију него у већини других жанрова, без овладавања њеним лингвостилистичким обележјима. У даљем излагању покушаћемо да ова обележја најпре размотримо са фундаменталне тачке гледишта, да бисмо потом понудили и оквир за лингводидактичку примену резултата нашег истраживања.

Експирални вистички оквир. Проповед је посебан облик усменог излагања којим се обзнањује реч Божија као објава богооткривене истине, као сведочење о Царству Божијем у свету и животу, које се пројављује у благодатном заједничењу са Богом и спасавању човечанства од греха, зла и смрти. Основни циљ црквене проповеди јесте спасење људи у телу Цркве (исп. 1 Кор. 1, 21), што се реализује кроз следеће основне задатке: а) просвећивање ума верујућих светлосту божанског Откривења; б) буђење и покретање осећања, разгоревање и одушевљавање њихових срца љубављу према Богу; в) активирање воље припадника заједнице Цркве и њено упућивање да се угледа на пример Господа Исуса Христа и Његових следбеника (Таушев 2001: 8-11; Цисарж - Маринковић 1969: 9-13).

У православној Цркви проповед је нераскидиво повезана са богослужењем као његов важан саставни део. Наиме, православно богослужење има сврху да одржава и шири хришћанску веру, дух и живот, што се умногоме остварује и помоћу проповеди. Проповед је веома рано постала саставни елемент хришћанског богослужења, нарочито свете Литургије, пошто се богослужење не састоји само у савршавању светих Тајни него и у тумачењу Светог Писма, Светог Предања, као и мистичног садржаја самог богослужења. У том смислу Оци Трулског сабора својим деветнаестим правилом заповедају предстојатељима Цркава да сваки дан, а особито у дане Господње (мисли се на недељне дане) поучавају сав клир и народ речима благочестивости, изабирајући из божанственог Писма мисли и расуђивања о истини и држећи се у томе установљених граница и Предања богоносних Отаца (Јевтић 2005: 151). До почетка четвртог века проповед је смештана у први део Литургије, коме су могли присуствовати и оглашени - одмах после прочитаног одељка из Светог Писма. У четвртом веку свети Јован Златоуст унео је извесне измене у црквену праксу из разлога што су многи долазили у храмове само ради проповеди, да би по њеном завршетку напуштали храм и реметили ток богослужења, тако да је проповед временом измештана у други део Литургије – Литургију верних (Аверинцев 1995: 401-402; Таушев 2001: 19-38). Ова пракса одржала се

и до наших дана, премда се у духу литургијске обнове све чешће прибегава проповедању у првом делу Литургије – непосредно после читања одломка из Светог Писма (Кравецкиј 2012: 128-138).

Право проповедања припада епископима и свештеницима, чија је дужност да редовно поучавају верне како на храмовним богослужењима, тако и у свакој другој погодной прилици. Пошто се при хиротонији за њих измољава посебан дар – духовна „благодат учитељства“, за време проповедања они морају имати на себи знаке свештеног достојанства (омофор за епископа, епитрахил за свештеника), чиме је истицано да „показивање Духа и силе“ (1. Кор. 2, 4) није последица пуког ораторског талента и труда, него харизма Духа Светога, и стога проповед има синергијски карактер (Лепахин 2002: 243-246).

Типологија проповедеи. Основне врсте проповеди, према класификацији прихваћеној у науци о црквеном беседништву (Таушев 2001: 38-73), јесу:

1. *омилија* – разговор између проповедника и присутних чланова црквене заједнице у којем проповедник објашњава и тумачи одељак из Светог Писма. Овај облик је тесно везан за богослужење и добија форму црквено-богослужбене проповеди. Суштина омилије јесте аналитичко излагање Светог Писма. У њој се врши анализа библијског текста – најчешће дневног читања (перикопе, зачала) или пак неког посебног одељка из Светог Писма, или целе књиге. Саставни делови омилије јесу: увод, тумачење, морална примена и завршетак. Увод се преузима из везе зачала или перикопе са прочитаним библијским текстом из повода било које беседе Исуса Христа, или из околности под којима се збио неки јеванђелски догађај. Тумачење представља свестрано објашњавање текста, тако да се пажња обрати на суштину одељка који се тумачи и на корисне поуке које се из њега могу извести. Тумачење може бити буквално, симболичко или алегоријско. Морална примена треба да је тесно везана за одељак који се тумачи, док се у закључку указује вернима како да живе према јеванђелској истини, или се укратко понављају моралне поуке и истиче главна и јединствена мисао која извире из тумаченог одељка.

2. *беседа која се њемељи на идеји црквене године* (везаној за Господње, Богородичине празнике, празнике спомена Светих, као и на одређене делове црквене године – периоде постова или попразнства неких великих празника). При састављењу проповеди за празничне дане основни елементи који се узимају у обзир јесу: 1) историјско учење, будући да сваки празник представља живу представу неког догађаја из живота Спаситеља, Мајке Божије или Светитога; 2) догматско учење – сваки празник у својој основи садржи и у црквеној служби рефлектује неке догмате и 3) морално учење – свака идеја празника има и своје моралне импликације које проповедник треба да обзнани.

3. *каџихезе* – проповеди намењене катихуменима, онима који се припремају за примање свете Тајне крштења, а чија је намена њихово упознавање са основним моментима хришћанске вере. Катихуменима и новим члановима Цркве говори се о догматском учењу православне Цркве садржаном у Символу вере, моралном учењу заснованом на Декалогу, тумачи им се молитва Господња, чин богослужења и обреди светих Тајни и приповеда им се о свештеној историји, њеним главним протагонистима и догађајима.

4. *Њројовед на савремене шеме* – публицистичка проповед заснива се на казивању о актуелним питањима савременог живота, нарочито о заблудама, недостацима и пороцима које пастир види у свету у коме живи и против којих усмерава своје поуке.

Према садржинским критеријумима проповед може бити догматска, морална и пригодна. *Дошмајска ѡројовед* за свој предмет узима догматске истине. Њена је сврха да вернима пружи темељно и што конкретније објашњење основних постулата хришћанске доктрине, јер суштину наше вере чине богооткривене истине, међу којима догмати заузимају најважније место. Оне могу имати облик полемичке расправе или пак облик позитивног излагања православног учења. Посебан облик догматских проповеди јесу и *ајолојетјске ѡројоведи*, у којима се хришћанске истине узимају у заштиту од напада атеиста, јеретика и иноверних. Литургијске и празничне проповеди веома често као свој доминантни елемент имају управо разјашњење догматских садржаја.

Морална ѡројовед тумачи и практично објашњава моралне премисе хришћанског учења са задатком да оне постану руководство вернима ка савршенијем животу.

Пригодна ѡројовед инспирисана је одређеним догађајем у животу друштва или појединца. У ову врсту проповеди спадају похвалне проповеди (панегерици), посмртне (надгробне) и поздравне проповеди. Похвалне проповеди држе се апостолима, Светитељима, мученицима и другим канонизованим Светима, обично над њиховим гробним или местом где су пострадали и у храмовима који су им посвећени, нарочито у дане њихових годишњих успомена. У посмртним или надгробним проповедима, које се изговарају за време опела или о годишњици упокојења, евоцира се успомена на неку истакнуту и заслужну личност. Поздравне беседе изговарају се у свечаним тренуцима: у знак добродошлице архијереју или некој истакнутој личности, приликом отварања одређених свечаности, приликом рукополагања, доделе одликовања, ступања на парохију и одласка са парохије итд.

Структурно-композиционе одлике ѡројоведи. На композиционом плану (детаљније в. Ивойлова 2002: 12-24; Прохватилова 2000: 280-295) проповед обично садржи следеће делове: увод, излагање и закључак.

Увод је саставни део сваке проповеди, а његов је циљ да уведе слушаоце у тему, изазове наклоност према предмету о коме се говори, према самом проповеднику, као и да подстакне пажњу према предмету излагања.

У уводу се укратко износи поставка, односно истина хришћанске вере која ће се доказивати у даљем излагању и која ће послужити као главни ослонац у практичном аспекту проповеди, на пример:

В нынешнем евангельском чтении повествуется об исцелении Иисусом Христом одного бесноватаго отрока, по просьбе его отца (Марк. 9, 17-29). Из сопоставления сего евангельскаго разказа с разказом о том-же событии у других евангелистов видно, что отрок этот был единственный сын у своего отца, подвергался припадкам своей страшной болезни на новы месяцы, т. е. в новолуния, и исцеление его Иисусом Христом совершилось вскоре после преображения Его на горе Фаворской (Матф. 17, 4-21; Лук. 9, 37-45) и не задолго до Его страданий и смерти. *Августин (Гуляницкий), еп. Екатеринославский и Таганрогский*

В день Святой Пятидесятницы мы побеседуем о том, насколько дороги и спасительны благодатныя действия Святаго Духа для нас, христиан. Сошествие Святаго Духа на Апостолов — событие величайшей важности. Оно есть начало того сильного, могучего толчка, благодаря которому весь древний языческий мир пал, рухнул, уступив место религии света, истине истин. Действительно, все то, что прежде безраздельно господствовало над миром: эта всеобъемлющая философия, это превознесенное и воспетое многобожие — все это гордое языческое создание рухнуло от прикосновения к нему скромных проповедников христианской религии, которая в глазах языческих мудрецов была «жалким заблуждением и безумием» (1 Кор. 1, 18). Такова, други, сила Святаго Духа, ея плоды нашли прекрасное выражение в известной молитве Святому Духу: «Царю Небесный». В ней Дух Святыи называется Утешителем, жизни подателем, сокровищем благих. *Прот. Алексий Мечев*

Во имя Отца, и Сына, и Святаго Духа, аминь.

Смерть есть общий всех человеков жребий. Но умереть за веру, за Царя, за отечество, есть подвиг, исполненный безсмертия и славы. Герой, вооружающийся для защищения святыни, им почитаемой, ради спасения соплеменных своих, любезен и велик пред очами Божиими и человеческими, — и память его во благословениях (Сир. 45, 1). *Августин (Виноградский), архиеп. Московский и Коломенский*

Увод може почети и кратком молитвом. Као иницијалне молитвене форме обично се користе формуле: «Во имя Оца и Сына и Святаго Духа», затим разне благодарствене молитве, традиционални празнични поздрави, типа: *Христос воскрес! Христос раждаеише – славише!*, а за успостављање контакта између пастира и верних веома је битно да се у уводу обрати пажња и на само обраћање слушаоцима, и то таквим средствима која ће адекватно изразити социјални и емоционални однос беседника према пастви. Нарочито се користи традиционално обраћање верницима *братья и сестры*, као и његове модификације (*Возлюбленные! Досточтимые отцы, возлюбленные братья и сестры, дорогие дети! Возлюбленные о Господе, верные чада Церкви Христовой!* и др.) са циљем прецизирања и експресивног маркирања исказа. У уводу проповедник настоји и да привуче пажњу слушаца најављивањем проблематике о којој ће говорити (пример а), евентуално повезивањем са својим ранијим проповедима (пример б):

К вам ныне слово, желающие исповедываться. *Прой. Родион Пушкун*

Беседа с вами, братия, в прошедший день, мы сказали, что христиане должны радоваться воскресению Иисуса Христа, между прочим, потому, что оно предвизображает то состояние, в каком мы сами воскреснем, — и тогда же мы объяснили вам, каковы будут тела наши по воскресении, судя по тому телу, в каком воскрес Иисус Христос — Первенец из мертвых (Апок. 1, 5). Теперь мы размыслим о том, каковы будут наши души по воскресении, — сохраняются ли в них нынешния их способности, понятия и чувствования, или они изменятся, уничтожатся. Поэтому опять обратим внимание на воскресшего Спасителя, и посмотрим: какова была Его душа по воскресении? Что увидим в ней, то можем приложить к себе: ибо яков небесный, т. е. воскресший Спаситель, говорит Апостол, тацы же будут, по воскресении, и небеснии, т. е. верующие в Спасителя — уди тела Его (1 Кор. 15, 48; Ефес. 5, 30). Платон (Городецкий), митр. Киевский и Галицкий

Следи информативно-наративни део, у коме се раскрива тема проповеди. У овом композиционом елементу користе се различити начини излагања материје – наратија, дескрипција или аргументација. Наратија представља хронолошки засновано казивање о догађајима, чињеницама или појавама. Круг сижеа и личности које су предмет оваквих наративних фрагмената пастирског обраћања веома је широк. Тако, беседник може говорити о личностима и догађајима из Светог Писма, о животу Светих, о значају и смислу светих Тајни, молитвословља, обреда, а користећи наративне форме исказа може да подели са слушаоцима и властите опсервације, да изнесе извесне случајеве из свога живота, живота духовника, својих парохијана, и сл. Веома битан елемент наратије као начина излагања материјала у проповеди јесте њена драматизација, при којој се у монолошку форму излагања укључује директан говор оних о којима беседник излаже (Прохватилова 2007: 352-353). Овај поступак чини казивање живљим, динамичнијим, непосреднијим и омогућава јачање ефекта утицаја на слушаоце. Навешћемо један пример – фрагмент из проповеди митрополита Антонија Храповицког о крштењу Јовановом, где, поред укључивања дијалога између Господа Исуса Христа и Јована Претече, налазимо и лексичка и граматичка средства оприсутњавања, односно актуализације догађаја од пре две хиљаде година (*и вот, вдруг он видит, говорит*):

В то время, когда Иисус Христос возрастал в своей семье, и был еще неизвестен людям, в одной дикой пустыне спасался Иоанн Креститель. И вот Дух Святой послал его к людям проповедывать пришествие в мир Сына Божия, Иисуса Христа. Иоанн Креститель стал собирать народ у реки Иордана и говорил им: покайтесь во грехах ваших: скоро придет обещанный Богом Спаситель наш и вот я пришел уготовать Ему путь, чтобы вы достойны были принять Его. И тех, кто истинно каялся во всех своих грехах, Иоанн крестил во Иордане. Вдруг он видит, что сам Иисус Христос приходит к нему и просит от него крещения. Мне ли крестить тебя? говорит Иоанн: я недостойн развязать ремни твоей обуви и как Ты просишь от меня крещения? — Но Господь Иисус Христос сказал: оставь, нам следует исполнить всякую правду — и крестился безгрешный Сын Божий от человека Иоанна. *Митр. Антоний Храповицкий*

Други начин излагања у информативно-наративном делу проповеди јесте дескрипција – карактеризација неке појаве путем побрајања њених својстава и карактеристичних одлика. Најчешће се дескрипцији прибегава фрагментарно, када се говори о суштини неког појма, о одликама неког догађаја или о карактеристичним обележјима одређеног предмета разматрања. У одломку који следи, после уводног наративног дела о губљењу идеала људског достојанства и посебно идеала жене хришћанке, следи дескрипција њених пожелних својстава ослоњена на тумачење познатог фрагмента из 1 Петр. 3, 3-4:

Ныне вообще жалуются на утрату людьми нашего времени идеалов человеческого совершенства; но всего заметнее, и особенно достойно сожаления, если не совершенное исчезновение, то искажение идеала истинной женщины, и тем более женщины-христианки. Его-то в чистом виде мне желательно оставить на память в вашем уме и сердце.

И нам нет надобности искать, или вновь составлять его. В светлых, прекрасных чертах он всегда хранится в Божественном Откровении. Ясный очерк его мы имеем в словах

св. Апостола Петра, обращенных к женам-христианкам: «Да будет украшением вашим не внешнее плетение волос, не золотые уборы или нарядность в одежде, но сокровенный сердца человек в нетленной красоте кроткого и молчаливого духа, что драгоценно пред Богом» (1 Петр. 3, 3-4). Здесь прежде всего мы видим, что слово Божие предоставляет женщине как право, как существенную принадлежность, красоту и украшения: «да будет украшением вашим». Женщина, пока остается девицей, на нее, как существо, требующее особого охранения, обращено преимущественное внимание и нежность родителей и братьев; когда она становится женой, в ней заключается сила тяготения, удерживающая мужа при доме и сосредоточивающая все его заботы на семье; когда она стала матерью, на ней покоятся взоры детей, и под ближайшим ее влиянием раскрываются их души. Женщина, служащая средоточием стольких привязанностей, должна быть прекрасна, потому что должна быть любима; а любить прекрасное несвойственно человеку. *Амвросий (Ключарев), архиеп. Харьковский и Ахтырский*

У духовним поукама проповедници прибегавају и аргументацији, нарочито приликом теоријско-богословског заснивања неког постулата, излажући ланац дефиниција, судова, закључака чија логика омогућава да се продре у унутрашњу везу међу појмовима, догађајима и предметима, као у беседи о освећујућим средствима преношења благодати Божије на верне (наводимо одомак који се односи на Евхаристију):

Есть и еще средство важнейшее и чрезвычайное, для утоления всего нашего существа: это приобщение святейшему и животворящему таинству евхаристии. Ядый Мою плоть, сказал Господь, и пийй Мою кровь иматъ живот вечный: плоть бо Моя истинно есть брашно и кровь Моя истинно есть пиво (Иоан. 6, 54-55). Вкушая плоть и кровь нашего Спасителя, который и Сам исполнен благодати (Иоан. 1, 14) — и стяжал ее Своими заслугами для нас, мы вкушаем из самого источника благодати и от исполнения Его вси прияхом даже благодать възблагодать (Иоан. 1, 16). Этим чрезвычайным средством для напоения себя водами благочестия мы не можем пользоваться так постоянно, как молитвою и чтением Слова Божия: потому что таинство евхаристии требует всегда с нашей стороны достойного, предварительного приготовления. Но мы должны заботиться о том, чтобы, как можно чаще, готовить себя к святейшему таинству и напояться чрез него струями небесной жизни. *Макарий (Булгаков), митр. Московский и Коломенский*

Након информативно-наративног дела следи поучно-интерпретативни део проповеди, који представља одраз дидактичког карактера овог жанра. Овде се износе објашњења јеванђелских догађаја, поступака и речи одређених личности из библијске историје или појединих фрагмената из Светог Писма. Граница између информативно-наративног и интерпретативног фрагмента у проповеди обично се јасно означава изменом говорне модалности (Прохватилова 2007: 354-355), на пример:

Уже теперь вы не свои: вы — Божиим. Вы куплены Богом ценою крови Сына Его (1 Кор. 6, 19-20). Не можете принадлежать ярму чуждому! если кто из вас доселе был темный грешник, тот отныне соделался праведником правдою Сына Божия. Эта слава ваша, это богатство ваше, эта праведность ваша неужели пребудут в вас только до того времени, доколе вы во храме, или кратчайшее время по изшествии из храма? неужели вы опять предадитесь в работу тлению? неужели Иисус, вошедший святыми тайнами в сердца

ваши, принужден будет уклониться из них по причине множества помышлений, намерений, слов, дел греховных, которых вы допустите себе? Нет! да не совершится эта горестная измена Спасителю, это предательство Спасителя! Пребудьте храмом Божиим, служите вселившемуся в вас Господу тщательным исполнением Его святых заповедей — и Он пребудет в вас (1 Иоан. 3, 24): Он сохранит вас на пути земной жизни от всякого преткновения, введет вас безмятежною и нестрашною смертию в пристанище блаженной вечности. Аминь. *Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Наведени фрагмент показује да се индикативне глаголске форме, које доминирају у информативно-наративном делу проповеди, у дидактичком делу замењују иреалним формама – кондиционалом и модалним глаголима, док на је синтаксичком нивоу прелаз на дидактички део означен интерогативним и екскламативним реченицама у функцији интензивирања емоционално-доживљајног утицаја проповедника на слушаоца.

За интерпретативни део проповеди карактеристична је висока фреквентност конструкција са модалним значењима неопходности и могућности, што се постиже употребом модалних предикатива *должен, надо, необходимо* са инфинитивом, на пример:

Каждому человеку *нужно* сознать цель жизни, найти какую-то правду. *Надо* оправдать свою жизнь. Это всем *необходимо*: монаху, священнику, торговцу, служащему, матери семейства, старику, молодому мужчине, женщине — всем *нужно* оправдать свою жизнь. *Епископ Шлиссельбургский Григорий (Лебедев)*.

Вся наша жизнь, други, от начала до конца сопутствуется великими дарами Святаго Духа, и вся же во всех своих действиях *должна состоять и совершаться* под влиянием благословляющей, освящающей и животворящей благодати Святаго Духа. *Прот. Алексий Мечев*

У значењу некатегоричког императива у интерпретативном делу проповеди користе се и форме будућег времена:

Будем, братие, без всякаго сомнения *веровать* во все то, что открыто нам в слове Божием, и *не станем* дерзновенно доискиваться и допытываться того, что не дано нам знать в настоящей жизни. *Еп. Августин Гуляницкий*

Братия, *будем* благоговейными и деятельными слышателями Слова Божия! *Окажем* повиновение Отцу Небесному, Который сегодня возгласил к нам из святаго Евангелия о всесвятом Своем Слове: Сей есть Сын мой возлюбленный, о Нем же благоволих, Того послушайте (Матф. 13, 7). Того *послушаем!* *Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Семантика могућности, која је такође карактеристична за интерпретативни део проповеди, експлицира се уз помоћ форми кондиционала:

Чего еще желательно с нашей стороны для полной радости? Того, *чтобы* мы с нынешняго дня *положили* начало новой жизни; ибо апостол сказал: якоже *Христос* воста от мертвых; тако и мы во обновлении жити, ходити начнем (Рим. 6, 4). О, *если бы нам укрепиться* о Господе и *не грешишь* более, *дабы пощадил* нас Господь тогда, когда придет судить живых и мертвых, и воздаст каждому по делам его! *Прот. Василий Бандаков*

Последњи структурно-композициони део проповеди јесте закључак, у којем се најчешће употребљавају три елемента: резимирање или рекапитулација са навођењем неког места из Светог Писма и убедљивом поуком, патетички део, пригодно везан за проповед, који треба да буде круна излагања, и доксологија или молитва, као крај закључка и целе проповеди:

Радуйтеся же, братия, представляя такое состояние праведных душ по воскресении, и приготовляйте себя к оному, чтоб быть его достойными. Для этого очищайте себя ныне от всякия скверны плоти и духа (2 Кор. 7, 1), Украшайтесь христианскими добродетелями и всемерно удаляйтесь грехов. Ныне все, и самые грешники, призываются к радости: ибо ныне воскресший Спаситель для всех отверз райския двери, и все могут войти в оныя. «Да празднует убо вся тварь востание Христово! — Людие, веселитесь!» Аминь. *Платон (Городецкий), митр. Киевский и Галицкий*

Пошто закључни део проповеди представља њену емоционалну кулминацију, често се завршава екскламацијом:

Земля отечественная! храни в недрах своих любезные останки поборников и спасителей отечества; не отяготи собою праха их; вместо росы и дождя окропят тебя благодарныя слезы сынов Российских. Зеленой и цветы до того великаго и просвещеннаго дне, когда возсияет заря вечности, когда солнце правды оживотворит вся суцая во гробех. Аминь. *Августин, Архиепископ Московский и Коломенский*

Веома често се у овом делу користе и стандардизоване молитвене формуле типа: *Аминь! Да будет так! Богу нашему слава во веки, аминь!*, као и одређене жеље упућене слушаоцима: *Вот собственно и все, что я хотел сказать. Храни вас всех Господь! Дай Бог вам успехов, терпения в исправлении своих недостатков и своих ошибок! Мир вам и вашему дому!*

По типу излагања проповед представља монолог. Међутим, у литератури је општеприхваћено мишљење да монолошки исказ пастира ипак поседује и обележја спољне, унутрашње и дубинске дијалогичности (Левшун 1992: 25-30; Михальская 1992: 65-66; Прохватилова 1998: 97-108; Прохватилова 2007: 357-360).

Спољна дијалогичност литургијске речи пастира реализује се у усмерености његовог обраћања слушаоцима, она манифестује статус слушаоца и карактер узајамних односа између проповедника и оних којима је његова реч упућена. Овај тип дијалогичности експлицира се увођењем језичких форми које су фреквентне у дијалогској ситуацији општења – обраћања, упитних исказа, упитно-одговорских целина и слично.

Унутрашња дијалогичност могућа је у случајевима када се у монолошки контекст уводи интертекст („чужое слово“) – сентенце, искази светих Отаца и учитеља Цркве, паремије и сл. Специфичност инкорпорирања интертекста у проповед састоји се у превалирању директног над индиректним говором.

Дубинска дијалогичност учава се у случајевима када се у текстове проповеди уводе фрагменти сакралних текстова – Светог Писма и молитословља. При молитвеном обраћању Богу, Богородици, Анђелима, Светима појављује се посебан, трансцендентни адресат коме се беседник обраћа, као у примеру:

Спасителю небесный! дай нам эту воду живую, эту пламенную ревность ко спасению; дай этот огонь, — дай ревность к благочестию, дай воду благочестия; чтобы мы не ходили к кладезям клятвенным, чтобы мы не пили воду смерти, но воду бессмертия и вечнаго блаженства! Утоши этот огонь страстей наших, утоли жажду к грехам. Ах! возжада и моя бедная душа к Тебе, Богу крепкому и живому, — когда прииду и явлюся пресветлому лицу Твоему? Боже! даруй нам истинную вечную жизнь и бессмертие. *Прот. Василий Бандаков*

У зависности од услова комуникације адресат може бити активни и пасивни, масовни, колективни или појединац, безлични и лични, непосредни или посредно присутни (Розанова 2003: 348-363; Плисов 2005: 157-167). На основу тога обично се издвајају два основна вида комуникације проповедника са паством – лична и јавна. Проповедник говори у име Цркве, али не безлично: он не крије своје недоумице, осећања која га испуњавају, изражава и свој однос према аудиторијуму:

Меня мучит сомнение, будет ли вам понятно то, что́ я скажу, но мне хотелось бы дать маленький толчок вашей мысли. *Прот. Родион Путятин*

Јавна комуникација може бити колективна и масовна, а разлика између њих састоји се у постојању или непостојању обратне везе између проповедника и слушаца и коришћењу техничких средстава транслације говора. За проповед као језгрени жанр сакралног стила карактеристична је припадност сфери колективне комуникације, будући да је пастирска проповед заправо јавни говор који је упућен колективном адресату – верницима сабраним на богослужењу. Пастирска проповед, исто као и црквена посланица, реализује се и у условима масовне комуникације, пошто савремена техничка средства омогућавају црквеним проповедницима да битно шире аудиторијум коме се обраћају путем радија, телевизије и других средстава јавног информисања. Поред колективне и масовне комуникације, у литургијској проповеди заступљена је и лична комуникација, пошто језичка организација говора проповедника омогућава стварање утиска да се он обраћа сваком слушаоцу понаособ, што се понекад и експлицира одговарајућим језичким средствима:

Многие не знают или забывают, Кому они на исповеди исповедываются и для чего исповедываются. Кому *ты исповедуешься*, Кому на исповеди *открываешь* грехи свои? Ведь не духовнику, который стоит *при тебе* там, но Иисусу Христу, Который невидимо тут же стоит *перед тобою*. Что́ тебе говорит духовник, когда *приходишь* к нему на исповедь? Се, *чадо*, Христос невидимо стоит приемляй исповедание *твое*; аз же точию свидетель есмь. И потому, *стой* на исповеди со страхом, с благоговением: Иисус Христос *перед тобою*, Иисусу Христу *ты исповедуешься*, и Он *тебя слушает*. Но, стоя со страхом, с благоговением на исповеди, *не бойся, не стыдись* духовника; ничего *не скрывай* при нем, *говори* все, что сделал худого; так *исповедуйся*, как будто духовника вовсе и нет на исповеди, как будто *ты один* перед Иисусом Христом. *Прот. Родион Путятин*

Текстови проповеди реализују се и у хиперкомуникацији као специфичном виду говорног општења који је актуелан искључиво у сакралној сфери, а манифестује се при читању молитвословља и Светог Писма или њиховом цитирању у пастирској проповеди, црквеној посланици или у текстовима других жанрова

сакралног стилског комплекса (Прохватилова 2000: 280-295). Формално обележје хиперкомуникације, како је утврдила О. А. Прохватилова, јесте асемантичност интонационог обликовања говора (Прохватилова 2007: 360-361), која се реализује у ритмизацији звучања текстова инкорпорираних у проповед, као и у интонационој неизражености синтаксичке структуре исказа и синтаксичких веза између његових делова (ово је, додаћемо са своје стране, нарочито карактеристично за псалмодирање, делимично и за возглашавање – исп. Кончаревїћ 2007: 179-190). Присуство фрагмената из сакралних текстова – Светог Писма и молитвословља - представља високофреквентну компоненту проповеди.

Дијалогски карактер проповеди укључује и обележја симетричности и обележја асиметричности у односу између учесника ситуације општења. С једне стране, свештенослужитељ и верници јесу партнери у комуникацији, пошто их обједињава Христос; с друге стране, верници доживљају проповедника као духовног оца и учитеља који у хијерархији односа у литургијској заједници има више место од верника. Овде се, наравно, не може говорити о директној субординацији (као у случају комуникације између управника и подређеног службеника), али је јасно да проповедника верници доживљавају као особу која поседује ауторитет. Коезистенција асиметричних и симетричних односа између говорника и слушалаца налази свој језички израз у фреквентној употреби глаголских и заменичких форми другог и првог лица множине. Форме другог лица множине представљају маркер асиметричних односа између проповедника и верника (пример а), док форме првог лица множине представљају језички израз симетричности адресанта и адресанта проповеди (пример б):

(а) Возлюбленные! Прошу *вас*, как пришельцев и странников, удаляться от плотских похотей, возстающих на душу, и провождать добродетельную жизнь, дабы окружающие *вас* инославные, видя добрыя дела *ваши*, прославляли Бога и церковь *вашу*. Такова есть воля Божия; как свободные, не как употребляющие свободу для прикрытия зла, но как рабы Божии, *будьте покорны* всякому начальству, всех *почитайте*, братство *любите*, Бога *бойтесь*. Более же всего *имейте* усердную любовь друг к другу, ибо любовь покрывает множество грехов. *Будьте* все единомысленны, сострадательны, братолюбивы, милосерды, дружелюбны, смиренномудры. *Служите* друг другу каждый тем даром, какой получили от Бога, дабы во всем прославлялся Бог чрез Господа нашего Иисуса Христа, Которому слава и держава во веки веков, аминь (1 Петр. 2, 11-17; 3, 8; 4, 8-11). *Свт. Тихон Московский*

(б) И вот, *мы с вами приближаемся* к тому великому и светлому празднику, когда небо соединилось с землею, когда ангелы на земле, как у себя дома на небе пели «слава в Вышних Богу и на земли мир», а в яслях возлежало Спасение мира. *Мы с вами готовимся* к этому, но *не забудем* того, что ведь подготовка бывает разная. Часто человек ждет праздника только потому, что праздник ему сулит чисто житейския утешения. Не это ведь главное. Главное — та радость, о которой ангел сказал пастырям: — «я возвещаю вам радость великую, которая будет всем людям». *Будем же с вами помнить*, что это и *наша* ведь *с вами радость*. *Мы* православные христиане *знаем*, что раждается Тот, Кто наименован «Иисус», т. е. Спаситель, и каждая христианская душа и должна Его встречать в этот праздник как своего Спасителя. Не Спасителя кого то другого, каких то дру-

гих людей, именно как своего Спасителя, Который пришел, чтобы взять на Себя *наше* бремя тяжкое греховное, освободить *нас* от него и даровать *нам* вечную жизнь. *Не забудем* это, когда *будем поклоняться* перед яслями и *встречать* уже самый праздник Рождества! *Митрополит Филарет Вознесенский*

Комуникативна својства проповеди условљавају и њене лингвистичке карактеристике. Најмаркантније обележје проповеди јесте коегзистениција архаичних и савремених језичких јединица, односно елемената црквенословенског и савременог руског књижевног језика. У неким проповедима, посебно уколико су свечано интониране, запажа се превалирање црквенословенског у односу на савремени руски језички израз, што је додатни доказ присуства билингвизма у сакралном функционалностилском комплексу, као и у социолекту православних клирика и верника у руској говорној и социокултурној средини, на пример:

Преосвященнейшие архипастыри!

Когда я грешный начал обдумывать, что́ сказать мне пред вашим освященным собором в *сей* знаменательный день моей жизни, то открыл святую Библию на удачу и прочитал *сии* слова Апостола: если и все соблазнятся, но не я (Марк. 14, 29). Известно всякому, что́ ответил Господь на это смелое обещание, и сколь горько посрамлен был *изрекиший оное*. А между тем, как, по-видимому, свойственно всякому деятелю, призываемому на высокое, святое служение, мысленно *обозреть предстоящий свой жребий и предначертать* в сердце своем и в *красноречивом слове* все те *добрыя и мудрыя начинания*, которых теснятся в его воображении. *Сладце убо похвалюся паче в немощех моих, да вселится в мя сила Христова* (2 Кор. 12, 9). Таковы да будут мои *предначертания* в широкой и святой деятельности, ныне *мне препоручаемой* чрез ваше рукоположение Святым Духом. Да будет всегда непоколебима *пред* моим духовным взором та истина, что жизнью правят не ухищрения *человеческия*, а воля Промыслителя Бога, что Он для исполнения Своих спасительных *предначертаний* требует от нас не предугадывания событий, а внутренней чистоты, любви и смирения, и если находит делателя, исполненного *сими* дарами, то Сам *чрез* него творит *великая и славная*. Отсюда видим, что духовный взор вновь призываемого *трудника* нивы Его должен быть обращен не вдаль, а внутрь себя, не в будущее, а в настоящее: *даждь нам днесь... и не введи нас во искушение, но избави нас от лукаваго*. *Антоний (Храповицкий), митрополит Киевский и Галицкий*

На фонетском нивоу специфичност звучања проповеди, како је утврђено анализом репрезентативног корпуса аудио записа, састоји се у напоредном реализовању архаичног мелодијско-тонског и савременог динамичко-експираторног карактера акцента. За израз црквених проповедника карактеристична су обележја која се везују за традиционалну црквенословенску изговорну норму – чување квалитативних и квантитативних одлика вокала у неакцентованим позицијама, типа [o] *нисѝ[o]сланиш*, изговарање акцентованог нелабијализованог *e* после палатализованих сугласника, *ж, ш и ц*, типа *возне[s'эѝ]*, *ду[шэ]ю*, као и традиционално црквенословенско изговарање неких наставака у граматичким облицима, типа: *Свяѝ[a-іо] Духа* (пун инвентар карактеристичних фонетских и акценатских обележја у руском православном социолекту в. у: Бугаева 2008: 78-87). За интонациону организацију проповеди карактеристични су принципи пропорционалности и симе-

тричности у сегментацији (рашчлањивању) говорног низа, што пружа утисак ритмизације исказа. Такође, присутне су такве варијанте интонационих модела које се карактеришу акустичком истакнутошћу скоро сваке речи унутар синтагме, што представља својеврстан корелат архаичном, музикалном акценту (Прохватилова 1996: 19-23; Прохватилова 1999).

На нивоу лексике архаизација израза манифестује се у широјој заступљености црквенословенизама. При томе, заступљени су не само црквенословенизми који имају формалне фонетске или творбене показатеље (типа: *бoгoуcынoвлeниe*; *вpатa Вeликoгo Пoстa*; *aгнeц Бoжий*; *вoсчyствoвaл*), него се запажају и такозвани лексички словенизми, који нису подвргнути стилистичкој и семантичкој асимилацији у односу на савремени исказ (рецимо, *страсть* у значењу *страдание*, *зреть* у значењу *видеть*).

На морфолошком нивоу међу архаичне елементе говорне организације проповеди можемо уврстити императивне форме које представљају везу глагола у трећем лицу једнине са речцом *га*, на пример:

Даруй и нам помнишь непрестанно Твое безмерное к нам милосердие, и, по мере нашей возможности, соответствовать оному нашею к Тебе любовию, милосердием к нашим ближним, деятельным исполнением воли Твоея святыя, *да сподобимся наконец быть вечными причастниками Твоей вечной благодати в царствии Твоем небесном. Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Поспешим, поспешим, пока время не ушло, пока Отец ждет, пока двери дому его святого не затворены. Покаемся, пока милосердие Божие действует, *да не познаем на себе дело правды Божией — вечнаго суда! Митрополит Филарет Вознесенский*

Такође, међу архаичним синтаксичким структурама карактеристичним за савремену православну проповед можемо издвојити постпозицију конгруентног атрибута, на пример: *в день памяти святителя Божия; будем искренно любить богослужение церковное*. Ова инверзивна конструкција нарочито је присутна у семантички битним сегментима, који садрже атрибуте као што су: *Божий, церковный, духовный, небесный, Господний, Христов*. Ево неколико примера:

Я знаю *бeзсилie cвoe*, знаю высоту и тяготу возлагаемого на меня служения; но знаю и то, что небезопасно с своими замыслами вмешиваться в устройство *пути жизненнаго*, особенно наперекор *изволению Божию*, верою видимому в определении церковной и предержащей Власти. Потому, в тесноте от обою, при *словах сих* одно содержу в уме и сердце: *буди воля Божия!* Митр. Антоний Храповицкий

Отец чадодобивый приемлет блудных сынов, от *страны дальней* возвращающихся, и отверзает им двери *дома Своего*, и в первую облакает их одежду, и дает перстень каждому на руку, и сапоги на ноги, и всей *Церкви Своей святой* велит радоваться о них: *радуйтесь, ангелы и все избранники Мои!* Прот. Иоанн Восторгов

Систем стилских изражајних средстава у проїведима. Дидактичност излагања најважнијих постулата православне вере, препорука везаних за свакодневни живот (ортопраксију) и духовних поука, као и емоционално маркирање информација које се излажу у проповедима постижу се и захваљујући високој фреквентности стилских изражајних средстава, пре свега тропа и стилских фигура.

Познато је да реторске или стилске фигуре представљају такве облике изражавања који посебно истичу информацију и појачавају њен смисао у тексту.

Најчешћа стилска фигура у проповеди јесте понављање. Под њим се подразумева општи назив за стилска изражајна средства којима се постиже понављање јединица у говорном низу на начин уочљив за слушаоца или читаоца. Стилистичка функција понављања састоји се у формирању стилистичке доминанте, а зависи од лексичког значења елемената који се понављају. Истовремено, за понављање је карактеристична и функција обликовања текста, која се састоји у разлагању мисли, њеном концентрисању у говорним фрагментима, композиционом повезивању појединих делова исказа. Поред тога, понављањима је својствена и функција емфатизације исказа (најпотпунији приказ типологије лексичких и синтаксичких понављања у савременом руском језику в. у: Иванчикова 1969; Солганик 1973; Рипер 1989; класификацију лексичких понављања са становишта реторике исп. Волков 2001: 314-316).

Лексичка и синтаксичка понављања карактеристична су за већину композиционих елемената проповеди: налазимо их у иницијалном, у информативно-наративном, затим у дидактичко-интерпретативном и у финалном делу проповеди. У зависности од конкретног места у композиционо-структурној схеми проповеди, лексичка понављања имају не само опште, него и извесне парцијалне функције.

Тако, коришћење понављања у иницијалном делу проповеди, који представља обраћање свештенослужитеља реципијентима, а може бити праћено и празничним поздравом, условљено је неопходношћу стварања потребног емоционалног расположења ради адекватне рецепције главног дела проповеди.

Мы все скорбим и тужим о постигшем нас несчастьи. Точно в каждом семействе близкий сердцу покойник; так всех объяло уныние, так обще, так глубоко чувство печали во всем народе о кончине нашего возлюбленного Государя. Архиепископ Амвросий Харьковский

У информативно-наративном делу проповеди, који представља везани текст који може имати форму нарације, дескрипције или расуђивања, лексичка и синтаксичка понављања по правилу служе као средство дочаравања поступног обликовања мисли проповедника, али исто тако она доприносе формирању посебног односа слушалаца према догађају који је предмет разматрања:

Эта слава ваша, это богатство ваше, эта праведность ваша неужели пребудут в вас только до того времени, доколе вы во храме, или кратчайшее время по изшествии из храма? неужели вы опять предадитесь в работу тлению? неужели Иисус, вошедший святыми тайнами в сердца ваши, принужден будет уклониться из них по причине множества помышлений, намерений, слов, дел греховных, которые вы допустите себе? Нет! да не совершится эта горестная измена Спасителю, это предательство Спасителя! Пребудьте храмом Божиим, служите вселившемуся в вас Господу тщательным исполнением Его святых заповедей — и Он пребудет в вас (1 Иоан. 3, 24). Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский

У дидактичко-интерпративном делу проповеди понављање кључних речи (неретко праћено градирањем и посезањем за синонимским низовима), одређених синтагматских и реченичних модела обично не само што појачава њихову семантику, формира-

јући стилистичку доминанту текста, него ствара и експресивни ефекат, веома битан за овај значајан фрагмент проповеди:

Всему виной братие, то, что мы все гонимся за земным блаіюлучием, за боіайсїивом, да за іочейіом, а о душе своей не думаем и знаем, что добро надо творить ради спасения, да уж и іочейі-ію от людей кажется так сладким, что человек готов променять на него свое спасение. Вот эта-то іюіюня за земным счасїїем мешает человеку смириться и потокает его гордости. Однако нет безумия хуже, чем іюіюня за земным счасїїем, потому что счастья этого никогда не поймашь: все будет тебе казаться мало, все будет больше хотеться. Как пьяница не кончит никогда своего питья, а все будет хотеться выпивать почаще, так и тому, кто іонийіся за земным боіайсїивом или іочейіом, все больше и больше хочется и никогда ему не будет довольно. *Митр. Антоний Храповицкий*

Напокон, коришћење лексичких понављања у финалном делу проповеди, који обично представља фрагмент мањег обима где се износи емоционално обраћање реципијентима, упућују празничне честитке, добре жеље, а излажу се и поуке Отаца и Учителја Цркве и представника црквене јерархије, дозвољава да се оно што је до тада прочитано или примљено на слух дубље доживи и на емоционалном нивоу:

Что воздам Господеви о всех, яже воздаде ми? Чашу Господню возьму и имя Господне призову (Псал. 115, 3-4), сказал царь и пророк Давид. Чего еще желательно с нашей стороны для полной радости? Того, чтобы мы с нынешняго дня положили *начало новой жизни*; ибо апостол сказал: якоже Христос воста от мертвых; тако и мы во *обновлении жизни*, ходити начнем (Рим. 6, 4). А *новая жизнь начинается* для человека именно с того дня, с котораго человек перестает грешить. О, если бы нам укрепиться о Господе и не грешить более, дабы пошадил нас Господь тогда, когда придет судить живых и мертвых, и воздаст каждому по делам его! Аминь. *Прот. Василий Бандаков*

Поред лексичких понављања, у текстовима проповеди присутан је и синтаксички паралелизам, који представља понављање одређених синтагматских и реченичних конструкција у говору:

Какой ум проникнет в совет превечный, в недоступном для твари святилище Триипостаснаго Божества? *Какой слух вместит*, в ответ на изволение Бога Отца, соизволительное слово Бога Слова, впрочем коснувшееся некогда слуха одного из Пророков: се иду сотворити волю Твою, Боже (Псал. 36, 9; Евр. 10, 9)? *Митр. Антоний Храповицкий*

Для согрешивших по святом крещении едина надежда осталась — истинное покаяние. *Слава Богу о сем, слава Богу, еще мы не погибли. Грешники! еще осталась надежда для нас, еще щедроты Божии не скончались, еще покаяние грешникам проповедуется, еще милость Царя небеснаго везде благовестуется, еще двери милосердия не затворены, еще благодать Божия всем доступна, еще евангелие и Агнец Божий, взявляя грехи мира, проповедуется, еще Царствие Божие возвещается, еще кающияся грешники спасаются; еще Бог милосердый всех отвратившихся к Себе призывает и ожидает, и обещает милость.* *Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Какое высокое и дивное домотроительство Божие! Какое глубокое и неизследимое таинство! Поистине достоин речи со Апостолом: велия есть благочестия тайна, Бог явился

во плоти (1 Тим. 3, 16). *Мысль пред безмерною высотой и глубиною таинства теряет крила. Созерцание изнемогает пред силою невидимаго света, подобно как телесное око пред видимым солнцем. Слово немеет пред необъятностию созерцания.* Прот. Василий Бандаков

У првом примеру синтаксичка понављања се односе на интерогативне конструкције са заменичком речју и футуром, у другом – на протективе, презентске и партиципске форме, у трећем – на ексламације, презентске и инструменталне форме.

У текстовима проповеди често се користе и антитезе, које су изграђене по принципу контрастирања, односно супротстављања појмова, представа, теза, стања, при чему су најчешће те антитезе састављене од бинарних компонената, на пример:

Несомненно, что образ *смиренаго мытаря* нам гораздо дороже *гордаго фарисея*. А потому, братие, мысленно станем вместе с ним и будем взывать: Боже, милостив буди мне грешному. Будем взывать в надежде на милосердие Божие, ибо «*добродетель, соединенная со грехом, — говорит св. Иоанн Златоуст, — оѳускает* человека по лестнице нравственного совершенства, а *грех, соединенный со смирением, возвышает* его». Так и Христос говорит: всякий, *возвышающий* сам себя, *унижен* будет, а *унижающий* себя *возвысится* (Лук. 18, 14). *Протоиерей Леонид Колчев*

За проповеди је такође карактеристична висока фреквентност коришћења епитета као средство стилизације и интензивирања сугестивности израза, посебно у фрагментима у којима су изразитије заступљени, као у примеру:

И Сам Спаситель, прощаясь с учениками, когда кругом царила *безудержная* злоба, когда Синадрион искал лжесвидетелей, когда один из приближенных учеников Христовых дошел до ужаса богопредательства, когда мир готовился увидеть и пережить *величайшее* зло, *величайшую* неправду и преступление, *безпримерное, единственное* и *ужаснейшее*, именно — богоубийство, а за ним в течение столетий *кровавые* костры, казни, гонения, сотни тысяч замученных за Христа жизнью, — посреди и в виду всего этого видимого разлива *торжествующей* злобы Спаситель ясно и решительно с *царственным* спокойствием поучает и завещает: Мир Мой даю вам, мир оставляю вам (Иоан. 14, 27). *Свмуч. Иоанн Восторгов*

Епитети у проповедима могу се поделити на две групе. Прву групу сачињавају придеви са значењем особине која представља духовни смисао предмета или појава (*благие заветы, благородная миссия просвещения и благотворительности, всесильная помощь Божия, незаконные сборища, живоносные традиции наших благочестивых предков, упование на Бога Живаго*), док другу групу сачињавају низови епитета који представљају сукцесивни низ од неколико епитета уз одређену именицу (*Христианство – это нынешний день, это живая, божественная, действенная сила; ...там место Его, где двух или трех любовь искренняя, любовь нелицемерная соединяет Христа ради; Поэтому важной и ответственной задачей является воспитание юношества...*).

Такође се често прибегава елативним епитетима, који повећавају изражајност исказа и доприносе стварању посебне дозе емоционалности и експресије. Овамо

спадају епитети кої изражавају највиши степен особине (*неистоцимое богатство, преизбыточествующая благодать, жизнь вечная, невиданная прежде свобода, совершенная радость, подлинное смирение, истинные чада Церкви*). И епитети су, као и лексичка понављања, присутни у свим структурно-композиционим елементима проповеди. Карактеристичну функцију они имају у уводу проповеди, када се користе за изражавање посебног уважавања које беседник негује према адресату и као такви представљају обавезну компоненту у обраћању свештенослужитеља лицу или лицима којима је проповед упућена, на пример: *Всечестные Архипастыри! Досточтимые отцы, возлюбленные братья и сестры, дорогие дети!*. Оваква позитивна маркираност омогућава да реципијент проповеди већ у самом почетку формира благонаклон став према садржају који ће бити изложен у даљем тексту.

У завршном делу проповеди такође су доминантни епитети кої треба да допринесу разоткривању унутрашњег, духовног смисла предмета и појава, на пример: *Молим Всемилостивого Бога о помощи этому святому делу и желаем благословенных успехов; Сердечно желаю Вам творческих успехов, духовного возрастания и благодатного укрепления в жизни во Христе. Приобщайтесь к неистоцимому богатству – духовному наследию Святой Православной Церкви*.

На тај начин, реторске фигуре и тропи (лексички, контактни и дистантни облици понављања, синтаксички пралализам, антитеза, поређења, епитети) кої се веома често користе у жанру црквених проповеди представљају значајно емоционално-експресивно средство преношења катихетске и мисионарске усмерености поруке Цркве, али и формирања посебног, духовног погледа на свет код реципијената.

Битно конститутивно својство жанра проповеди јесте и интертекстуалност или такозвана полифонија текста (у терминологији Михаила Бахтина). Као основне жанрове кої се преузимају, односно инкорпорирају у проповед – цитирањем, имплицитним преузимањем или парафразирањем - можемо навести следеће:

(а) јеванђелско и апостолско штиво намењено за одређени дан, или стих кої ће представљати лајтмотив проповедниковог излагања, или низ за тему релевантних позивања на новозаветне и старозаветне текстове:

Сей есть Сын Мой возлюбленный, о Нем же благоволих,
Того послушайте (Матф. 3, 17; 17, 5).

Таков был глас предвечнаго Бога Отца к человекам о предвечном Боге Сыне, когда Сын, по воле Отца, действием Духа, вочеловечился от Девы, и совершал спасение погибшаго человечества. Братия! окажем послушание Сыну Божию, как того желает от нас Бог, да почиет на нас Божественное благоволение. *Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Возлюбленные о Христе братия! Ныне раздается в сердцах ваших утешительный глас воплотившагося Бога Слова: *Ядый Мою плоть и пияй Мою кровь во Мне пребывает и Аз в нем* (Иоан. 6, 56)! Ныне вы ощущаете исполнение этого гласа на самом деле! *Свт. Игнатий, еп. Кавказский и Черноморский*

Совершилось ожидание Мессии. Проречение свыше вдохновенных мужей получило свое событие. Явился на земли велика совета Ангел, чуден советник, Бог крепкий, вла-

стелин, князь мира, Отец будущего века (Ис. 9, 6). Законная сень проходит (Рим. 3, 21), и воцаряется благодать и истина (Рим. 6, 14). Вифлеем, устами Пророков (Мих. 5, 2) предназначенный ко приятию Царя царей (Апок. 17, 14), отверзает Ему свое недра. Превечный младенец, держащий судьбу света в деснице Своей (Апок. 17, 18), детскими пеленами в убогих яслях повивается (Лук. 2, 7). Небесные воинства в торжественном пении возглашают кроткое на землю пришествие Создателя вселенной (Евр. 1, 2): слава в вышних Богу, и на земли мир; в человецех благоволение (Лук. 2, 14). Волсви от восток (Матф. 2, 2) текут на глас Ангела, возвестившаго им о рождении Иисуса (Лук. 2, 10-12); достигают вожделенного места, водимые чудною звездю (Матф. 2, 10), и, повергшись к стопам воплощенного Бога (Гал. 4, 4), полагают пред Ним дары (Матф. 2, 11), и посвящают Ему сердца свои. Вся страна Иудейская (Матф. 2, 3) внимает явлению Мессии. Какой неоцененный залог небесного провидения о спасении человеков! *Августин (Саваров), еп. Оренбургский и Уфимский*

(б) литургийски текстови: тропари, кондаци, стихире, текстови чинова светих Тајни, молитвословља и сл.:

В церкви мы часто слышим: *Святым Духом всяка душа живится*, и действительно, други, во всем необъятном Божием мире живет и существует всемогущая сила Бога Духа Святаго. *Прот. Алексей Мечев*

Призывайте же на себя Святаго Духа, всегда сохраняйте сердце свое в чистоте, чтобы не изгонять из него Святаго Духа, а привлекать. *Господи, Иже Пресвятаго Твоего Духа, в третий час Апостолом Твоим низпославый, Того, Благой, не отъими от нас, но обнови нас, молящих Ти ся. Аверкий (Таушев), архиеп. Сиракузский и Троицкий*

(в) патристички и канонскоправни текстови:

А вот как говорит об установлении Апостольскаго поста блаж. Симеон Солунский: «Пост Апостолов — в честь их установлен, потому что чрез них мы сподобились весьма многих благ, и они явились для нас деятелями и учителями Поста, послушания даже до смерти и воздержания. Это против воли свидетельствуют и латиняне, чествуя Апостолов постом во дни памяти их; но мы, согласно с Постановлениями Апостольскими, составленными Климентом, после Сошествия Святаго Духа одну неделю торжествуем, а потом, с следующей за тем, постом чествуем предавших нам поститься апостолов» *Аверкий (Таушев), архиеп. Сиракузский и Троицкий*

Понекад се прибегава коришћењу директног говора са пропратном дијалогизацијом, када се овим стилским поступком постиже већа живост и динамичност у излагању:

Святейшие Архипастыри и Отцы!

Благодарю и приемлю, и ни мало вопреки глаголю.

Что другое мог бы я сказать на дело, уже решенное советом вашего Святейшества, и утвержденное Высочайшею волею? — Не подумайте однакож, что произносятся слова сии, я скрываю под ними недуг самоуверенности и самонадеянности... Нет. Я знаю бессилие свое, знаю высоту и тяготу возлагаемого на меня служения; но знаю и то, что небезопасно с своими замыслами вмешиваться в устроение пути жизненного, особенно наперекор изволению Божию, верю видимому в определении церковной и предрержащей Вла-

сти. Потому, в тесноте от обоу, при словах сих одно содержу в уме и сердце: буди воля Божия! (*Свт. Феофан Затворник*)

У наведеном примеру дијалог се остварује у обраћању архијерејима присутним у комуникативној ситуацији која детерминише екстралингвистички и тематски оквир обраћања (у овом случају - хиротонија), при чему се различитим језичким средствима (личним и присвојним заменицама и глаголским облицима првог лица) експлицирају емоционална и волитивна стања говорника.

У формалном погледу преузимање текстова или фрагмената текстова може бити потпуно, дакле идентично и по синтаксичкој структури и по лексичком саставу, или непотпуно, тако да се преузме синтаксичка структура одређеног текста уз делимичну измену лексичког састава, или се преузму кључни лексички елементи уз измене у синтаксичкој структури (Плисов 2007: 375-377), као у примерима:

Пребудьте храмом Божиим, служите вселившемуся в вас Господу тщательным исполнением Его святых заповедей — и Он пребудет в вас (1 Иоан. 3, 24). *Прот. Иоанн Восторгов*

Будем же молить Господа, чтобы Он благословил венец наступающего лета Своею благостию и да будет оно для России лето Господне, благоприятное (Ис. 61, 2). *Свт. Тихон Московский*

Линјовидактјичке имјликације. Садржаји наставе – њихов екстензитет, интензитет и редослед – одабирају се тако да служе остваривању циљева и задатака наставе руског језика на студијама теологије. При проучавању проповеди они обухватају три међусобно повезана подручја: (а) функционалну стилистику текста репрезентативних проповеди на руском језику, (б) структурно-композициони аспект текста проповеди, (в) теорију и технику превођења текста проповеди.

Функционалностилистички садржаји наставе обухватају следеће наставне теме, које се презентирају у линеарном, асцендентном поретку: 1. жанр проповеди - општи поглед, дефиниција и екстралингвистички оквир, функције и типологија; 2. лексичке и граматичке специфичности обликовања проповеди на савременом руском језику; 3. систем стилских изражајних средстава који се примењује у проповедима. Документациони аспект изучавања проповеди обухвата: 1. правила њиховог композиционог обликовања; 2. структурне елементе проповеди – уводни, информационално-наративни, дидактичко-интерпретативни, финални део проповеди; 3. језичке и говорне стандарде у свим структурним елементима проповеди; обрасце најчешћих стандардних модела обликовања сваког структурног елемента понаособ.

Имајући у виду вишеслојност лексичког материјала који опслужује текстове проповеди, у настави руског језика на студијама теологије сматрамо умесним његово заступљивање по центрима, тако да у најужи круг уђу термини теолошких дисциплина (библистика, патрологија, систематско богословље, црквено-историјске и богословско-практичке дисциплине), следећи концентар чине термини контактних и комплементарних наука (философија, психологија, педагогија, право, историја уметности, музикологија), потом општенаучна лексика, да би се у најширем центру нашле стилски неутралне лексеме из општеупотребног језика које би се условно могле назвати религијско-црквеном лексиком (називи, имена и

перифразе Бога, бестелесних сила, Светих, називи места трансцендентне стварности, називи конфесија, верских покрета и њихових припадника, називи структурних јединица Цркве, њених органа и организација, припадника клира, сакралних објеката, делова богослужбеног простора, свештених предмета, одежди, обредне хране, празника, постова, итд). Поред апелативне, у састав лексичког минимума студената, с обзиром на фреквентност у сакралном дискурсу и специфичности у ортографском, ортоепском и граматичком обликовању, улази и ономастичка лексика (библијски антропоними и топоними, канонски антропоними). При одређивању инвентара јединица лексичког минимума руководи се и етимолошким, и историјским критеријумом: у њега је укључен велики број одредница црквенословенског порекла, с обзиром на чињеницу да је и у проповедима, као и у посланицама, званичним саопштењима и теолошким научним текстовима присутно коришћење црквенословенских лексема и идиома као средстава жанровске стилизације (Зозикова 2004: 38-44), али и интернационализама (пре свега лексике грчког, јеврејског и латинског порекла).

Подручје теорије и технике превођења проповеди треба да буде репрезентовано следећим наставним целинама (темама): 1. врсте проповеди и типови превођења; 2. преводилачки поступци: парафраза; адаптација; превођење нееквивалентне лексике; пермутације; додавање, одузимање, изостављање; превођење дефиниција; превођење термина; транслитерација и транскрипција; унутарлексичка системност у превођењу; 3. идентификовање стилских фигура у проповедима и поступци њиховог транспонована; 4. коришћење помоћне литературе при превођењу проповеди; 6. основне карактеристике писменог превођења проповеди; 7. усмено консекутивно превођење проповеди.

У овом раду показали смо да проповед представља аутономан жанр сакралне комуникације са специфичном предикцијом (екстралингвистичким чиниоцима који детерминишу њен језичко-стилски карактер), јасно омеђеним тематским оквирима, релативно стандардизованом композицијом, карактеристичним језичким и стилским обележјима који је, својим богатством и разноврсношћу, квалификују за један од језгрених сакралних жанрова. У апликативном аспекту овај налаз упућује на закључак о неопходности адекватне заступљености материјала који презентују овај жанр у настави руског језика за теолошки образовни профил.

Извори

- Августин Виноградский:** *Сочинения Августина, Архиепископа Московскаго и Коломенскаго.* — Издание Кораблева и Сирякова. — СПб.: В Типографии Эдуарда Веймара, 1856.
- Августин Гуляницкий:** *Сборник слов, поучений, бесед, речей и кратких благочестивых размышлений Преосвященнаго Августина, Епископа Екатеринославскаго и Таганрогскаго.* — Издание Протоиерея Пречистенскаго Собора Александра Гуляницкаго. — Вильна: Типография И. Блюмовича, 1893.
- Августин Сахаров:** *Поучительныя слова в Санктпетербурге, при Втором Кадетском Корпусе и в других местах, с 1797 года по 1803 год, сказыванныя, Второга Кадетскаго Корпуса Учителем Закона, Санктпетербургской Епархии второклассной Троицкой Сергиевой пустыни, состоящей по Петергофской дороге, Архимандритом Августином,*

- что ныне Епископ Оренбургский и Уфимский. Часть I. — М.: В Синодальной Типографии, 1807.
- Аверкий Таушев:** *Архиепископ Аверкий. Современность в свете слова Божия.* — К 25-летию служения в Америке в Св. Троицком монастыре. — Слова и речи. Том I. 1951-1960 гг. — Jordanville: Типография преп. Иова Почаевского, 1975.
- Алексий Мечев:** *«Пастырь добрый». Жизнь и труды московского старца протоиерея Алексея Мечева.* — Издание второе, исправленное и дополненное. — М.: «Серда-Пресс», 2000.
- Амвросий Ключарев:** *Полное собрание проповедей Высокопреосвященнейшего Архиепископа Амвросия, бывшего Харьковскаго, с приложениями.* Том II. — Издание Совета Харьковскаго Епархиального женскаго училища. — Харьков: Типография Губернскаго Правления, 1902.
- Антоний Храповицкий:** *Епископ Антоний. Полное собрание сочинений.* Том I. — Казань: Типо-литография Императорскаго Университета, 1900.
- Василий Бандаков:** *Простыя и краткия поучения, сказанныя в Архангело-Михайловской города Таганрога церкви, Протоиереем Василием Бандаковым.* Том девятый. — Издание первое. — Харьков: Типо-Литография Окружнаго Штаба, 1880.
- Григорий Лебедев:** *Еп. Григорий (Лебедев). Проповеди. «Благовестие святаго евангелиста Марка» (Духовныя размышления). Письма к духовным чадам.* — М.: Свято-Троицкая Сергиева Лавра; Издательство «Отчий дом», 1996.
- Игнатий Брянчанинов:** *Сочинения епископа Игнатия Брянчанинова. Том четвертый: Аскетическая проповедь и письма к мирянам.* — Издание второе, исправленное и дополненное. — СПб.: Издание книгопродавца И. Л. Тузова, 1886.
- Иоанн Восторгов:** *Прот. И. И. Восторгов. Полное собрание сочинений. Т. II: Проповеди и поучительныя статьи на религиозно-нравственныя темы. 1901-1905 гг.* — М.: Типография «Русская Печатня», 1914.
- Леонид Колчев:** *Придворный Протоиерей Леонид Колчев. Поучения на воскресные дни Постной и Цветной Триоди.* // На 1938 год Русский Церковный календарь. — Владимирово: Возстановленная Историческая Церковная Типография Преподобнаго Иова Почаевского, 1938.
- Макарий Булгаков:** *Слова и речи Макария, Митрополита Московскаго, произнесенныя в 1841-1868 г. в Киеве и Петербурге, в Тамбовской и Харьковской Епархиях.* — Издание второе. — СПб.: Типо-Литогр. Р. Голике, 1891.
- Платон Городецкий:** *Платон, архиепископ Рижский и Литавский. Радуйтесь! Христос воскрес. Слова на святую Пасху. I-VI.* // «Странник», духовно-литературный журнал, издаваемый прот. Василием Гречулевичем. — СПб.: Типография духовнаго журнала «Странник», 1864. — Том II.
- Родион Путятин:** *Полное собрание поучений протоиерея Родиона Путятина.* — Издание двадцать пятое. — СПб.: Издание книгопродавца И. Л. Тузова, 1901.
- Феофан Затворник:** *Слова к тамбовской пастве. Феофана, епископа Тамбовскаго и Шацкаго. В 1859 и 1860 годах.* — СПб.: В Типография Штаба Военно-учебных заведений, 1861.
- Филарет Вознесенский:** *Проповеди и поучения Высокопреосвященнейшаго Митрополита Филарета, Первоиерарха Русской Зарубежной Церкви.* Том I. — Изданы Комитетом Русской Православной Молодежи при Русской Православной Зарубежной Церкви: К 50-летию священнослужения (1931-1981 гг.). — Нью-Йорк, 1981.

Литература

а) Ћирилицом:

- Аверинцев 1995:** С. С. Аверинцев, *Христианство. Энциклопедический словарь в 3-х томах, т. 3*. Москва: НИ «Большая Российская энциклопедия», 1995.
- Бугаева 2008:** И. В. Бугаева, *Язык православных верующих в конце XX – начале XXI века.* – Москва: Изд-во РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева, 2008.
- Волков 2001:** А. А. Волков, *Курс русской риторики*. Москва: Храм св. вмч. Татианы МГУ, 2001.
- Гадомский 2008:** А. К. Гадомский, *Допустимо ли говорить о религиозном стиле? [In:] Мова та культура: проблеми загальної, германської, романської та слов'янської стилістики. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (Горлівка, 17- 18 травня 2007)*. Горлівка, 2008, 57-60.
- Зозикова 2004:** М. Зозикова, *Церковнославянизмы в контексте современной языковой динамики*. [In:] А. Градинарова (ред.), *Динамика языковых процессов: история и современность*. София: Херон Пресс, 35-47.
- Иванчикова 1969:** Е. А. Иванчикова, *Лексический повтор как экспрессивный прием синтаксического распространения*. [In:] В. В. Виноградов (ред.), *Мысли о современном русском языке*. Москва: Наука, 1969, 125-136.
- Ивойлова 2002:** Н. Ю. Ивойлова, *Об особенностях композиции современной христианской проповеди.* - Ярославский педагогический вестник, 3 (32), 2002, 12-24.
- Јевтић 2005:** А. Јевтић, *Свештени канони Цркве*. Београд: Православни богословски факултет etc., 2005.
- Кончаревић 2007:** К. Кончаревић, *Прилог проучавању метаструктуре литургијског дискурса: начела организације и дискурсни маркери.* - Стил, 2007, 6, 179-190.
- Кончаревић 2012:** К. Кончаревић, *О базичним конституентама стилистике сакрума.* - Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати, књ. 12. Прир. Б. Шијаковић. Београд: Православни богословски факултет, 2012, 113-141.
- Кравецкий 2012:** А. Кравецкий, *Церковная миссия в эпоху перемен (между проповедью и диалогом)*. Москва: Культурный центр «Духовная библиотека».
- Левшун 1992:** Л. В. Левшун, *Проповедь как жанр средневековой литературы (на материале проповедей в древнерусских и старопечатных сборниках)*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 1992.
- Лепяхин 2002:** В. Лепяхин, *Икона и иконичность.* - Санкт-Петербург: Успенское подворье Оптиной Пустыни, 2002.
- Мечковская 1998:** Н. Б. Мечковская, *Язык и религия: лекции по филологии и истории религий*. Москва: ФАИР, 1998.
- Михальская 1992:** А. К. Михальская, *Пути развития отечественной риторики: утрата и поиски речевого идеала.* – Филологические науки, 1992, 3, 59-72.
- Петрикова 2007:** А. Петрикова, *К вопросу о лексических средствах современной православной проповеди*. [В сб.:] *Церковь и проблемы современной коммуникации: Сборник статей по материалам Международной научно-практической конференции (г. Нижний Новгород, 5-7 февраля 2007)*. – Нижний Новгород: Нижегородская Духовная семинария, 2007, 133-140.
- Плисов 2005:** Е. В. Плисов, *Проповедь как тип текста: коммуникативно-функциональный аспект*. [В сб.:] *Жанры и типы тексты в научном и медийном дискурсе. Межвузовский сборник научных трудов, вып. 2*. Орел, 2005, 157-167.

- Плисов 2007:** Е. В. Плисов, «Чужое слово» в проповеди: интертекстуальность как стилиевая черта проповеднического жанра. – Труды Нижегородской Духовной семинарии, 2007, 5, 369-390.
- Прохватилова 1996:** О. А. Прохватилова, *Интонационно-звуковое своеобразие духовной проповеди*. – Вестник Волгоградского государственного университета, Сер. 2: Филология, 1, 1996, 19–23.
- Прохватилова 1998:** О. А. Прохватилова, *Внешняя диалогичность звучащей православной проповеди*. [В сб.:] *Мир Православия: Сборник научных статей*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского Ун-та, 1998, вып. 2, 97–108.
- Прохватилова 1999:** О. А. Прохватилова, *Православная проповедь и молитва как феномен современной звучащей речи*. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 1999.
- Прохватилова 2000:** О. А. Прохватилова, *О гиперкоммуникации в современной духовной речи*. [В сб.:] *Мир Православия: Сборник научных статей*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского ун-та, 2000, вып. 3, 280–295.
- Прохватилова 2002:** О. А. Прохватилова, *Композиционно-речевая структура современной православной проповеди*. [В сб.:] *Мир Православия: Сборник научных статей*. – Волгоград: Изд-во Волгоградского ун-та, 2002, вып. 4, 335–351.
- Прохватилова 2007:** О. А. Прохватилова, *Церковная проповедь как ядерный жанр религиозной коммуникации*. – Труды Нижегородской Духовной семинарии, 2007, 5, 359-390.
- Розанова 2003:** Н. Н. Розанова, *Сфера религиозной коммуникации: храмовая проповедь*. [В сб.:] *Современный русский язык. Социальная и функциональная дифференциация*/ отв. ред. Л. П. Крысин. – Москва: „Языки славянской культуры“, 2003, 348-363.
- Солганик 1973:** Г. Я. Солганик, *Синтаксическая стилистика*. Москва: Наука, 1973.
- Таушев 2001:** А. Таушев, *Руководство по гомилетике*. – Москва: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Богословского Института, 2001.
- Цисарж, Маринковић 1969:** Б. Цисарж, Ж. Маринковић, *Омилитика или теорија црквеног говорништва*. Београд: Свети архијерејски синод СПЦ, 1969.
- б) латиницом:**
- Bajerowa 1988:** I. Bajerowa, *Kilka problemów stylistyczno-leksykalnych współczesnego polskiego języka religijnego*. [In:] M. Karpluk, J. Sambor (red.), *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*. Lublin, 1988, 21-44.
- Bajerowa 1994:** I. Bajerowa, *Swoistość języka religijnego i niektóre problemy jego skuteczności*, Łódzkie Studia Teologiczne, nr 3, Łódź, 1994, 11-17.
- Karpluk, Sambor 1988:** M. Karpluk, J. Sambor (red.), *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*. Lublin, 1988.
- Kładoczny 2004:** P. Kładoczny, *Proroctwa chrześcijańskie jako gatunek mowy na tle innych gatunków profetycznych*. Zielona Góra, 2004.
- Makuchowska 1995:** M. Makuchowska, *Styl religijny*. [In:] S. Gajda (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej*. Opole, 1995, 449-459.
- Mistrik 1992:** J. Mistrik, *Religiózny styl*. [In:] *Stylistyka, I*. Opole, 1992, 82-89.
- Piper 1989:** P. Piper, *Funkcije ponavljanja reči u ruskom jeziku*. – Zbornik Instituta za strane jezike i književnosti, Novi Sad, 1989, 1, 79-86.
- Wierusz-Kowalski 1973:** J. Wierusz-Kowalski, *Język a kult. Funkcja i struktura języka sakralnego*. Studia religioznawcze PAN, t. IV, Warszawa, 1973, 9-88.
- Wilkoń 2002:** A. Wilkoń, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*. Kraków, 2002.

Ксения Кончаревич

Проповедь как жанр сакральной коммуникации:

Лингвистические и лингводидактические аспекты

аннотация: Предлагаемая работа представляет попытку комплексного освещения экстралингвистических и интралингвистических признаков жанра проповеди в русском литературном языке (на материале произведений самых выдающихся проповедников XIX и XX в.) с особым учетом его дистинктивных свойств по сравнению с признаками других сакральных жанров. Проводится инвентаризация фонетико-просодических, лексических, морфологических и синтаксических средств, конституирующих план выражения церковных посланий, а также система изобразительно-выразительных средств и средств их композиционного оформления. Вниманию предлагаются и прикладные аспекты разработки данной проблематики, прежде всего в лингводидактике, такие, как таксономия целей и задач и принципы отбора и подачи материала проповедей в богословском образовательном профиле.

Ключевые слова: Лингвостилистика, теолингвистика, проповедь, русский литературный язык, обучение языку специальности.